

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Julmatova Saodat Jur'atjonovna

*Samarqand viloyat XTXQTMOHM Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari kafedrasida o'qituvchi Julmatova Saodat Jur'atjonovna
sjulmatova@gmail.com*

MUSIQIY TA'LIMNING BOLA TARBIYASIDAGI MUHIM IJOBIY JIHATLARI

Annotatsiya: Musiqa ta'limi yosh avlodning milliy ma'naviy va axloqiy tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Zero musiqa ta'limi barkamol avlodning ma'naviy, badiiy, axloqiy sifatlarini shakllantirishga, ular ongida milliy g'urur va vatanparvarlik tushunchalarini tarkib toptirishga ularni axloqiy-estetik ruhda tarbiyalashga xizmat qiladi. Forobiy musiqa ilmini keltirib chiqargan asarlar hususida yozar ekan, musiqaning axloqiy-tarbiyaviy jihatlari diqqatni jalb etadi.

Kalit so'zlar: *bola tarbiyasi; rivojlanish konseptsiyasi; estetik did; estrada san'ati; barkamol avlod.*

Bugungi kunda ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish biz uchun umummilliy, umumdavlat miqyosidagi kechiktirib bo'lmaydigan vazifa hisoblanadi. Bu ezgu maqsad yo'lida amalga oshirilayotgan ishlarimizni izchillik va qat'iyatlik bilan davom ettirish bugungi siyosatimizning diqqat markazida turibdi. O'quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyalash bugungi kunning eng muhim va dolzarb vazifalaridan biridir. Ushbu vazifani hal qilishning asosiy omili ko'p qirrali tarbiya tuzimidir. Mazkur tizimda yosh avlodni musiqa ta'limi orqali axloqiy-estetik ruhda tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Musiqa ta'limi yosh avlodning milliy ma'naviy va axloqiy tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Zero musiqa ta'limi barkamol

avlodning ma'naviy, badiiy, axloqiy sifatlarini shakllantirishga, ular ongida milliy g'urur va vatanparvarlik tushunchalarini tarkib toptirishga ularni axloqiy-estetik ruhda tarbiyalashga xizmat qiladi. Forobiy musiqa ilmini keltirib chiqargan asarlar hususida yozar ekan, musiqaning axloqiy-tarbiyaviy jihatlariga diqqatni jalb etadi. "Bu ilm shu ma'noda foydaliki, - deb yozadi u "Ixso al-ulum" asarida– u o'z muvozanatini yo'qotgan (odamlar) xulqini tartibga keltiradi, mukammallikka yetmagan xulqni mukammal qiladi va muvozanatini saqlab turadi. Bu ilm tananing salomatligi uchun ham foydalidir, chunki tana kasal bo'lsa ruh ham so'ladi, tana to'siqqa uchrasa, ruh ham to'siqqa uchraydi. Shuning uchun ovozlarning ta'siri bilan ruhni sog'aytirish yodamida tana sog'aytiriladi, ruh esa o'z kuchlarining tartibga solinishi va substansiyasiga moslashtirilishi orqali sog'ayadi. Musiqa darslari va mashg'ulotlari o'quvchilarning musiqiy estetikasini oshiradi. O'quvchilarning umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'tkazgan davri davomida sinf, maktab jamoasi, oila, mahallada o'z o'rnini topa olishida musiqa ta'limi alohida o'rin tutadi. Aniq mazmun asosida o'tkaziladigan musiqa darslari, sinfdan tashqari mashg'ulotlar va umumiy tarzdagi musiqiy muhit o'quvchilarning ma'naviyatini shakllantirish uchun ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Musiqa ta'limi jarayonida ma'naviy fazilatning tarkibiy qismlari o'quvchi ongiga o'zaro birlik va aloqadorlikka singdiriladi. Sinfdan va maktabdan tashqari mashg'ulotlari orqali ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish, bunda ularning yosh xususiyatlari, individualligini hisobga olish, musiqani idrok qilish, uni tahlil qilish va sintez qila olishga o'rgatish pedagogik-psixologik shart-sharoitlarning mavjudligiga bevosita bog'liqdir. Shuning uchun ham musiqa ta'limi mazmunida sinfdan va maktabdan tashqari musiqa mashg'ulotiga keng o'rin ajratish ularni o'quvchilar ongiga singdirishning pedagogik asoslarini ishlab chiqish o'z yechimini kutayotgan dolzarb muammodir. Musiqiy-estetik tarbiya xalqqa yaxshilik keltiradi, kishilar mushkulini oson qiladi, olamni esa balokulfatlardan saqlaydi. Mavjudod ichra komil insondan ko'ra ulug'roq va donoroq narsa yo'q. Ayrim olimlar komil inson deganda real insonga xos belgilarni nazarda tutishni maslahat beradilar. Masalan: Nasafiy o'zining «komil inson» asarida uni ruh tushunchasi bilan aloqada olib tekshiradi. Inson martabalari sifatida qaraladi. Shu ma'noda komil inson insonlarga xos bo'lgan fazilatni ham ifodalashi mumkin. U insonlarning eng mukammal, eng aqlli va eng donosi, ayni paytda olloh bilan odamlar orasidagi vositachi ollohning xalifasi. U azaldan martabasi aniq bo'lgan ruh emas, balki axloqiy ma'naviy poklanish jarayonida kamolga erishgandir.

Bolaning shaxsiyatini shakllantirishning asosiy vazifasi - bolaning har tomonlama va uyg'un rivojlanishi. Bu vazifani musiqiy ta'lim bajaradi. N.K. Krupskaya san'atning bola shaxsini tarbiyalashdagi ahamiyatini shunday ta'riflaydi: "Biz san'at orqali bolaning fikr va his-tuyg'ularini yanada anglashi, aniqroq fikrlashi

va chuqurroq his etishiga yordam berishimiz kerak...” Shularga asoslanib, pedagogika. qoidalari, musiqiy ta'lim va rivojlanish kontsepsiyasini belgilaydi. Bolaga musiqiy ta'lim - bu musiqa san'atining ta'siri, qiziqishlari, ehtiyojlari, musiqaga estetik munosabatini shakllantirish orqali bolaning shaxsini maqsadli shakllantirish. Boladagi musiqiy rivojlanish - faol musiqiy faoliyat jarayonida bolaning shaxsiyatini shakllantirish natijasidir. Ko'pgina olimlar va o'qituvchilarning fikricha, musiqiy ritm hissi ta'lim va rivojlanishga mos kelmaydi (L.A.Brenboim, K.Sishor, N.A.Vetlugina va boshqalar).

Musiqiy ta'lim, bolaning shaxsiyatini shakllantirish vazifalari bola shaxsini har tomonlama va barkamol tarbiyalashning umumiy maqsadiga bo'ysunadi va musiqa san'atining o'ziga xosligi va maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda quriladi:

1. Musiqaga muhabbatni tarbiyalash. Bu muammo bolaning eshitilgan musiqiy asarning mazmunini yanada keskin his qilish va tushunishga yordam beradigan retseptivlikni, musiqa qulog'ini rivojlantirish orqali hal qilinadi.

2. Bolalarning musiqiy tajribalarini umumlashtirish, ularni turli musiqiy asarlar bilan tanishtirish.

3. Bolalarni musiqiy tushunchalar elementlari bilan tanishtirish, musiqiy faoliyatning barcha turlarida eng oddiy amaliy ko'nikmalarni, musiqiy asarlarni ijro etishning samimiyligini o'rgatish.

4. Hissiy sezgirlikni rivojlantirish. Sensor qobiliyatlar, ritm hissi, qo'shiq ovozi va harakatlarning ifodaliligini shakllantiradi.

5. Qabul qilingan musiqa haqidagi taassurotlar va g'oyalar asosida musiqiy didning paydo bo'lishi va dastlabki namoyon bo'lishini targ'ib qilish, birinchi navbatda vizual, keyin esa musiqiy asarga baholovchi munosabatni shakllantirish.

6. Bolalar uchun mavjud bo'lgan musiqiy faoliyatning barcha turlarida ijodiy faollikni rivojlantirish: o'yinlarda va dumaloq raqslarda xarakterli tasvirlarni uzatish, o'rganilgan raqs harakatlaridan foydalanish, kichik qo'shiqlar, qo'shiqlar, tashabbuskorlik va o'rganilgan materialni kundalik hayotda qo'llash istagi, musiqa chalish, qo'shiq aytish va raqsga tushish.

Bola shaxsini estetik-axloqiy shakllantirish va shakllantirishda musiqiy tarbiya muhim ahamiyatga ega. Musiqa orqali bolalar madaniy hayotga qo'shiladilar, muhim ijtimoiy voqealar bilan tanishadilar. Musiqani idrok etish jarayonida bolalarning bilimga qiziqishi, estetik didi rivojlanadi, dunyoqarashi kengayadi. Musiqa asboblari chalgan bolalar odatda boshqalarga qaraganda ko'proq savodli bo'ladi. Musiqa xayoliy fikrlashni ham, fazoviy tasvirni ham, kundalik mashaqqatli mehnat odatini ham beradi. To'rt yoshdan boshlab bolalar bilan shug'ullanishni boshlashga arziydi. Muntazam musiqa darslari xotirani yaxshilaydi va bolalarning aqliy

rivojlanishini rag'batlantiradi, deydi kanadalik olimlar. Ular musiqa darslari va diqqatni jamlash qobiliyati o'rtasidagi bog'liqlik mavjudligining birinchi dalillarini olishga muvaffaq bo'lishdi. Biroq, bolalarni cholg'u asboblari chalishni o'rgatishning dastlabki bosqichi olib keladigan barcha noqulayliklarga qaramay, ota-onalarning oldingi avlodlari o'z farzandlariga musiqiy ta'lim berishga harakat qilishdi. Musiqa darslari nafaqat bolalarning tinimsiz mehnati va irodali sa'y-harakatlarini, balki ota-onalarning cheksiz sabr-toqatini ham talab qilganligi sababli, ulardan bir nechtasi professional bo'lishdi, lekin baribir hammaga yoki deyarli hammaga o'rgatishdi va buni zarur deb bilishdi.

Musiqa ta'limi va tarbiyasi orqali yoshlarni komil inson etib tarbiyalash lozim musiqa ta'limi yoshlarni tarbiyalashda juda katta ta'sir etadi. Yoshlarni komil inson etib tarbiyalash eng avvalo tarbiyaga bog'liq. Men Abdulla Avloniyning : «Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo sadoqat, yo falokat masalasidir» degan fikrini ko'p mushohada qilaman. Buyuk ma'rifatparvarning bu so'zlari asrimiz boshida millatimiz uchun qanchalar muhim va dolzarb bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda biz uchun ham shunchalik, balki undan ham ko'ra muhim va dolzarbdir. Chunki ta'lim-tarbiya – ong mahsuli lekin, ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan omildir. Binobarin ta'lim-tarbiya tizimini o'zgartirmasdan turib ongni o'zgartirib bo'lmaydi. Ongni, tafakkurni o'zgartirmasdan turib esa biz ko'zlayotgan oliy maqsad ozod va obod jamiyatni barpo etib bo'lmaydi. Tarbiya orqali biz yoshlarni komil inson etib tarbiyalab, jamiyatimizda o'z o'rnini topishida yordam berishimiz lozim. Musiqa orqali yoshlar tarbiyasiga ta'sir etiladi. Chunki, musiqa shunday katta kuchga egaki, insonni ruhiy va aqliy holatiga ta'sir etadi. Musiqa eshitish orqali inson ruhiyatini ko'tarish mumkin. Yoki insonning xafa bo'lishini ham musiqa eshitish orqali amalga oshirish mumkin. Yoshlarni axloqiy-estetik etib tarbiyalashda musiqaning o'ri beqiyos. Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi.

Biz yurtimizda yangi avlod, yangi tafakkur sohiblarini tarbiyalashdek mas'uliyatli vazifani ado etishda birinchi galda ana shu mashaqqatli kasb egalariga suyanamiz va tayanamiz, ertaga o'rnimizga keladigan yoshlarning ma'naviy dunyosini shakllantirishda ularning xizmati naqadar beqiyos ekanini o'zimizga yaxshi tasavvur qilamiz. Barchamizga ayonki kuy qo'shiqqa, san'atga muhabbat musiqa madaniyati xalqimizda bolalikdan boshlab oila sharotida shakllanadi. Uyda dutor, doira yoki boshqa cholg'u asbobi bo'lmagan musiqaning hayot baxsh ta'sirini o'z hayitida sezmasdan yashaydigan odamni bizning yurtimizda topish qiyin, desak mubolag'a bo'lmaydi. Eng muhimi bugungi kunda musiqa san'ati navqiron avlodlarimizning yuksak ma'naviyat ruhida kalom topishida boshqa san'at turlariga qaraganda ko'proq va kuchliroq ta'sir ko'rsatmoqda. Bu masalada ayniqsa yoshlar

qalbini o'ziga har tomonlama jalb etadigan estrada san'atining ahamiyati beqiyos ekanini barchamiz yaxshi tushunamiz. Aytish mumkinki o'tgan asrning boshlarida ilk namunalari paydo bo'lgan o'zbek estradasi istiqloq yillarida sifat jihatidan yangi bosqichda ko'tarildi. Bunday natijalarga erishishda milliy umuminsoniy musiqa san'ati yutuqlarini jahon estradasining eng yaxshi namunalari o'rganish bo'yicha katta imkoniyatlar ochilgani bu soha rivojiga ko'rsatilayotgan doimiy e'tibor yosh iste'dodlarning o'zini namoyon etishi uchun yaratilayotgan qulay shart-sharoitlar muhim rol o'ynamoqda. Biz Estrada san'atining bugungi va ertangi rivoji haqida so'z yuritar ekanimiz avvalam bor milliy estrada degan iboraning ma'no mazmuniga alohida e'tibor berishimiz uni har qanday begona ta'siridan ayniqsa, ommaviy madaniyat ruhidagi oqimlar ta'siridan himoya qilishimiz tabiiy albatta. Bu haqda gapirganda biz bir holatni afsus bilan aytishga majburmiz. Ayrim yosh ijrochi va ijodiy guruhlarning jamoatchilik e'tiboriga taqdim etayotgan asarlari san'atning hech qanday talab va mezonlariga javob bermaydi. Nafaqat mavzu va musiqa ijro uslublari balki sahna harakatlarida ham ochiqdan-ochiq ajnabiy ommaviy madaniyat ko'rinishlarida taqlid qilish yulduzlar tez-tez uchrayotgani chinakam san'at muxlislarini ranjitmasdan qolmaydi. Ayniqsa bizning an'alarimizga axloq-odob qoidalariga mutlaqo to'g'ri kelmaydigan kliplar turli tillardagi so'zlarni qorishtirib yoki talaffuzni ataylab buzib aytish kabi nomunosib harakatlarni ayrim yosh ijrochilar o'zi uchun qandaydir yangicha uslub deb bilayotgani menimcha san'atni uning mohiyatini va ahamiyatini tushunmaslikdan boshqa narsa emas. Madaniy jamoatchiligimiz avvalam bor musiqashunos olimlar, ustoz san'atkorlar, kompozitorlar, yozuvchi jurnalistlar ko'p sonli san'at ixlosmandlari bunday masalalar yuzasidan o'z fikrini ochiq bildirib borishi shu tariqa yoshlarimizga to'g'ri tarbiya berish qarz ham farz deb o'ylayman. Biz uchun axloqiy jihatdan nomaqul milliy qadriyat va qarashlarimizda yod bo'lgan lekin hozirgi vaqtda hayotimizga kirib borayotgan mana shunday ko'rinishlarni bamisoli yuqumli kaslik deb qabul qilishimiz lozim va shu asosda bunday xurujlarning o'ta xavfli holat ekanini anglashimiz zarur. Nega deganda agar insonning qulog'i yengil-yelpi ohanglarga o'rganib qolsa bora-bora uning badiiy didi musiqa madaniyati pasayib ketishi uning ma'naviy olamini soxta tushunchalar egallab olishi ham hech gap emas. Oxir-oqibatda bunday odam «Shashmaqom» singari milliy merosimizning noyob durdonalari ham Motsar, Betxoven, Bax va Chaykovskiy kabi dunyo tan olgan buyuk kompozitorlarning asarlarini ham qabul qilishi qiyin bo'ladi. Bunday holatlarning oldini olish uchun san'atkorlar orasida sog'lom ijodiy muhit tashkil qilish o'sib borayotgan yosh avlodning ma'naviy olamini va madaniy saviyasini yuksaltirish, yoshlarimizning milliy va jahon musiqa mumtoz asarlari bilan birga ularning kayfiyatini intilishlariga mos keladigan zamonaviy Estrada san'ati namunalaridan

keng baxramand bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlar musiqiy ta'limni yanada rivojlantirish masalalari o'ta muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahalliy o'qituvchilarning asarlari (Yu.K. Babanskiy, V.I. Zagvyazinskiy, A.S. Makarenko, B.M. Nemenskiy, I.P.Podlasy, K.D.Ushinskiy va boshqalar);
2. O'yin faoliyatining psixologik-pedagogik kontseptsiyasi (L.I.Bojovich, L.S.Vygotskiy, A.V.Zaporojets, A.N.Leontiev, T.A.Markova, V.N.Myasishchev, B.P.Nikitin, D B.Elkonin, M.G.Yanovskaya va boshqalar);
3. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. I.A.Karimov. 2008-y. Ma'naviyat nashriyoti. ISBN 978-9943-04-075-5;
4. Shaxsning musiqiy-estetik rivojlanishi nazariyasi (E.B.Abdullin, O.A.Apraksina, L.G.Archajnikova, N.A.Vetlugina, G.M.Tsipin, V.N.Shatskaya);
5. Umumiy Psixologiya (E.G'oziyev- T.:Sharq, 2010);
6. Ijod va kreativlik psixologiyasi (Monografiya) (M.Salaxudinova, R.Musinova- Samarqand-2018); UDK-159.9, BBK-88.4,C25;
7. "O'zbekistonda ilm-fan va ta'lim" mavzudisdagi ilmiy konferensiya (2020 y 24 aprel No2) <http://oac.dsmi-qf.uz>.